

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАСТЕЛО АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 159.9:378.015.3(045)

**ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОЛОГІЧНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ
В ПРОСТОРІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Запоріжжя – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Класичному приватному університеті, м. Запоріжжя.

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент
ГОРБАНЬ Галина Олександрівна,
Класичний приватний університет,
доцент кафедри практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
ШВАЛЬ Юрій Михайлович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту
України,
завідувач кафедри соціальної роботи

кандидат психологічних наук, доцент
ЄВДОКИМОВА Наталя Олексіївна,
Миколаївський національний університет імені В.О.
Сухомлинського Міністерства освіти і науки, молоді та
спорту України,
завідувач кафедри теоретичної і прикладної психології

Захист відбудеться “***” ***** 2012 р. о 1*.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.08 у Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б, ауд. 114.

Автореферат розісланий “*****” ***** 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Актуальність дослідження. Постійний розвиток інформаційних технологій та їх впровадження в усі сфери життя має, в першу чергу, впливати на систему освіти України. Спираючись на визначальну сучасну концепцію – «освіта протягом життя» – активного розвитку набуває дистанційна освіта, що містить в собі відображення сучасних вимог до організації навчання, використання інформаційно-технічних ресурсів особистістю, як суб'єкта освітнього простору. На сьогодні система організації, запровадження та реалізації дистанційної освіти активно вивчається в педагогіці, психології, соціології й інформатиці.

Активне дослідження освітнього простору як умови становлення й розвитку особистості, суспільства, держави (Н. Бастун, Л. Велитченко, А. Веряєв, М. Виленський, В. Гинецінський, О. Данілюк, В. Конєв, Л. Левчук, В. Марача, О. Мещерякова, В. Панов, В. Слободчиков, В. Тузлукова, Т. Ткач, І. Шендрік, І. Шалаєв, Н. Щіголева та ін.), дає змогу стверджувати, що він характеризується активними й дуже швидкими темпами інтеграції у глобальний інформаційний простір завдяки впровадженню дистанційної форми навчання та її елементів у освітній процес.

Така тенденція забезпечує урізноманітнення інформаційних середовищ, до яких може бути включена людина. Особливістю життєвого простору сучасної людини є поява специфічного інформаційного компоненту – Інтернет-простору. Інтернет забезпечує кожному користувачеві свободу отримання та обміну інформацією, вільне самовираження, можливості спілкування та обговорення новин одночасно з однією або декількома особами тощо. Необмеженість цього простору дає можливість ефективно розгортати власну життєдіяльність через освіту, а також через працевлаштування, здійснення торгово-грошових операцій, рекламу, свободу спілкування, швидкість обміну інформацією тощо. Проте, інформація є одним з найголовніших джерел отримання освіти в сучасному суспільстві і саме обмін нею є основою освітньої взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, умовою розвитку, збереження або руйнації особистості (О. Коренева, Є. Коротаєва, М. Шевандрін та ін.).

Слід відзначити, що збереження цілісності та гармонійного розвитку особистості, невтручання у її середовище у широкому загалі смислів є основою збереження екології самої людини. Базові категорії екологічного напрямку досліджень в психології акцентують увагу саме на більш глибокому рівні розуміння екологічних характеристик людини та проявів її особистості (Ю. Абрамова, Р. Баркер, Дж. Гібсон, Дж. Голд, С. Дерябо, Т. Дрідзе, Т. Іванова, О. Калмиков, О. Киричук, Б. Лихачов, А. Львовичина, В. Моляко, В. Панов, О. Петрова, О. Рижиков, О. Рудоміно–Дусятська, В. Скребець, В. Татенко, Ю. Швалб, С. Яковенко, В. Ясвін та ін.).

Відтак, теоретичні проблеми виявлення основних принципів організації й впровадження дистанційної освіти пов'язані з необхідністю розробки їх психологічного забезпечення, вивчення тих умов що сприяють збереженню особистості, непорушності її психологічного простору, екосистеми. Необхідність створення гармонічності освітньої взаємодії, її опосередкованість, відповідність елементарним життєвим інтересам суб'єктів освітнього простору

актуалізують необхідність побудови моделі психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в процесі дистанційного навчання.

Як засвідчують результати аналізу сучасних наукових досліджень, більшість публікацій з визначеної проблематики присвячено окремим аспектам проблем освітнього простору і дистанційної освіти. Проте важко не помітити, що психологічна площина цієї проблеми вимагає обґрунтованого розгляду, особливо у тому її контексті, що визначається принципом екологічності. У цьому зв'язку постає необхідність виокремити психологічні й соціально-психологічні умови забезпечення дистанційної освіти в аспекті взаємодії її суб'єктів, тобто те, яким чином вона впливає на здобуття людиною певних знань, цінностей і навичок, які психічні чинники задіє, які наслідки має для особистості. Актуальним науковим завданням в такій ситуації є визначення сутності психології екологічності освітньої взаємодії, що має прояв у її здійсненні в просторі дистанційної освіти через активність викладача – суб'єкта, що навчає та організує інформаційне середовище, взаємодію в ньому для суб'єкта, що навчається – студента.

Зазначені обставини й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження — «Психологічне забезпечення екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) в межах комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри практичної психології «Соціально-психологічні та педагогічні засади самоорганізації особистості» (номер державної реєстрації 0108U002324), в якій автор безпосередньо брала участь.

Тема дисертації затверджена вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 06 від 25.02.2009 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук НАПН України (протокол № 1 від 16.01.2012 р.).

Мета й завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в науковому обґрунтуванні психологічного забезпечення екологічності взаємодії в умовах дистанційної освіти.

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- 1) проаналізувати теоретичні основи психологічного вивчення поняття освітнього простору, психологічну сутність освітнього простору дистанційної освіти;
- 2) виявити та охарактеризувати специфіку екологічної освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти;
- 3) розробити та обґрунтувати модель психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти;
- 4) виявити роль викладача в міжсуб'єктній взаємодії в системі дистанційного навчання;
- 5) експериментально перевірити ефективність психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії.

Об'єктом дослідження є міжсуб'єктна взаємодія у системі дистанційного навчання.

Предметом дослідження виступає психологічна екологічність освітньої взаємодії.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань передбачається використати комплекс методів дослідження:

теоретичні: аналіз наукової літератури за темою дослідження, методи логіко-психологічного аналізу, моделювання – для визначення сутності екологічної взаємодії, обґрунтування її особливостей в просторі дистанційної освіти; розробка психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в дистанційній освіті;

емпіричні: опитувальники, адаптовані до специфіки завдань дослідження, методики незакінчених речень для визначення проблемних сфер взаємодії, констатуючий та формулюючий експеримент – для обґрунтування та перевірки ефективності технології психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти;

статистичні: методи математичної статистики й обробки експериментальних даних за допомогою програми статистичного аналізу даних STATISTICA 6.1.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є концептуальні положення освітнього простору (С. Бондирева, Л. Велитченко, А. Веряєв, М. Виленський, В. Гинецінський, О. Данілюк, О. Мещерякова, В. Панов, В. Слободчиков, Т. Ткач, І. Шендрик, І. Шалаєв, П.Г. Щедровицький та ін.) міжособистісної та міжсуб'єктної взаємодії (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, О. Бодальов, Л. Виготський, Г. Ковальов, О. Леонтєєв, Б. Ломов та ін.), освітньої взаємодії (С. Братченко, І. Зимня, Є. Коротаєва, М. Шевандрін), екології (С. Дерябо, О. Калмиков, Б. Лихачов, А. Львовичина, В. Панов, О. Рудоміно–Дусятська, В. Скребець, В. Татенко, Ю. Швалб, С. Яковенко, В. Ясвін) та безпеки (І. Баєва, О. Войскунський, Г. Грачов, І. Панарін та ін.) особистості та ін.

Наукова новизна одержаних результатів та теоретичне значення полягає в тому, що

вперше:

- узагальнено та впорядковано психологічні принципи організації дистанційної освіти;

- виділено і обґрунтовано екологічно-засобовий компонент освітнього простору;

- науково обґрунтовано психологічне забезпечення екологічної освітньої взаємодії, що передбачає: відстеження проблематики освітньої взаємодії серед викладачів, що працюють за дистанційною формою навчання, характер встановлення, організації такої взаємодії; активізацію складових еколого-засобовий компонент освітнього простору – суб'єктивно-екологічного досвіду, особистісно-екологічної активності, соціально-екологічної причетності, екологізованої міжсуб'єктної взаємодії.

удосконалено:

- характеристику психологічних аспектів освітнього простору дистанційної освіти;
- організаційно-методичні засади психологічного забезпечення екологічності;
- психологічне забезпечення освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти в аспекті використання активних форм психологічної роботи: психологічне консультування, проектні, рольові ігри, діагностика, соціально-психологічний та тренінг розвитку особистості.

дістало подальший розвиток:

- розробка психологічного обґрунтування дистанційної освіти;
- пояснення екологічності освітнього простору у формі дистанційної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає, по-перше, у виокремленні психологічних аспектів організації та побудови екологічного освітнього простору дистанційної освіти; по-друге, в розробці, апробації та впровадженні програми забезпечення екологічності взаємодії суб'єктів освітнього простору дистанційної освіти: індивідуальна робота з викладачами, що працюють за дистанційною формою навчання – психологічне консультування, діагностика, групова робота – тренінги, рольові ігри.

Теоретичні положення та висновки дослідження є основою вдосконалення освітньої взаємодії та розвитку її екологічності у викладачів, що працюють за дистанційною формою навчання у вищому навчальному закладі.

Результати дослідження впроваджувалися в освітній процес Класичного приватного університету м. Запоріжжя (довідка № ** від **.**.2012 р.), Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського (довідка № ** від **.**.2012 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації було оприлюднено на науково-практичних конференціях: *міжнародного рівня*: «Наука і вища освіта» (м. Запоріжжя, 2009 р); «Вектори психології – 2010» (м Харків, 2010) «Сучасна психологія: актуальні проблеми й тенденції розвитку» (м. Запоріжжя, 2011 р.); *всеукраїнського рівня*: «Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління в Україні» (Запоріжжя, 2011 р.).

Матеріали дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри практичної психології, лабораторії експериментальної педагогіки та психології Класичного приватного університету.

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження опубліковано в 10 наукових і науково-методичних працях, з них: 6 одноосібних статей у провідних фахових виданнях з психології, 4 публікації у збірниках матеріалів і тез конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 1 додатку, списку використаних джерел (***) найменувань). Загальний обсяг роботи становить

1** сторінок, з них основного тексту – 1** сторінок. Дисертація містить 2 таблиці і 3 рисунки на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дисертаційного дослідження за обраною темою; визначено категоріальний апарат дослідження, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну і практичну значущість роботи; відображено апробацію та впровадження результатів роботи; наведено дані про її структуру.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи психології екологічності освітнього простору»* – проаналізовано різноманіття педагогічних та психологічних підходів до визначення освітнього простору в сучасній психологічній науці, проблему визначення близьких понять освітнього простору та освітнього середовища та відмінностей між ними; розкрито екологічну сутність освітнього простору, психологічні характеристики дистанційної освіти як специфічної форми інформаційно-освітнього простору,; засвідчено важливість екологізації освітнього простору через підтримку та психологічне забезпечення як дистанційної освіти, так і освітньої взаємодії в ній.

У науковій літературі освітній простір зазвичай розглядають з педагогічних позицій, наповнюючи поняття традиційним педагогічним змістом. На основі здійсненого аналізу психолого-педагогічних концепцій (С. Бондирева, А. Веряєв, Л. Виготський, Б. Ельконін, І. Фрумін та ін.) визначення поняття освітнього простору спирається, перш за все, на відносини між суб'єктами та об'єктами освітньої діяльності, результатом яких є особистісний саморозвиток та соціальна значущість. Узагальнюючи різноманіття психолого-педагогічних підходів до визначення освітнього простору ми виділили два виміри: об'єктивний макровимір та суб'єктивний мікровимір. Об'єктивний макровимір відображає глобальність утворення та організації освітнього простору: сукупність освітніх систем, в якій реалізуються цілі освітньої політики всього світу, які є елементом організації суспільства, (А. Адамський, С. Бондирева, А. Ліферов, В. Мясніков, Г. Сериков, П. Щедровицький та ін.). Суб'єктивний мікровимір характеризується, перш за все, існуванням освітнього простору відносно суб'єкта та сприйняттям суб'єктами цього простору як такого, що дає можливість задоволення потреб у контактах зі світом у певній залежності від суб'єктивного сприйняття цього світу і його можливостей (О. Гаврилін, Л. Новікова, Ю. Мануйлов, Ю. Соколовський та ін.)

У роботі з'ясовано, що розуміння понять освітнього простору та освітнього середовища не завжди відокремлені. Здебільшого, розробка ідей освітнього середовища відображає педагогіко-психологічний (М. Большаков, Б. Ельконін, Г. Ковальов, В. Лебедева, О. Орлов, А. Петровський, С. Поздняков, Н. Резнік, В. Слободчиков, Т. Ткач, та ін.) та екопсихологічний (А. Львовичкіна,

В.І. Панов, В. Рубцов, , Ю. Швалб, В. Ясвин та ін.) зміст цього поняття. Диференціація понять освітнього простору та освітнього середовища за критерієм активності дозволила нам визначити просторові характеристики у підходах до розуміння поняття освітнього середовища, які відображають активність суб'єкта відносно усвідомлення власного місця в системі (через взаємодію з іншими учасниками системи) та трансформації умов існування (А. Веряєв, Є. Климов, В. Козирев, В. Панов, В. Слободчиков, І. Шелаєв).

Узагальнення вище зазначених підходів дало нам підстави розуміти під освітнім простором реально існуючий просторовий континуум функціонування міжособистісних відносин у сфері змісту й організації освітньої взаємодії, що базується на інформаційно-директивній та ціннісно-нормативній основі. Тобто, з одного боку, він охоплює рівень педагогічних взаємодій стосовно змісту й організації освіти, а саме інформаційний, регулятивний, дидактичний, директивний, а з іншого боку, психологічна взаємодія на соціально-психологічному рівні є власне спілкуванням (у трьох аспектах – комунікативному, інтерактивному, перцептивному), ціннісним компонентом та соціальним досвідом людини.

Екопсихологічний підхід до розуміння поняття простору (С. Дерябо, У. Джеймс, Е. Днепров, Б. Ельконін, Е. Зеєр, Г. Ковальов, А. Львовчкіна, В. Панов, В. Рубцов, Е. Холл, М. Черноушек, Ю. Швалб, В. Ясвин та ін.) визначає певні характеристики, які є умовами розвитку всіх компонентів (суб'єктів) системи. Позитивний розвиток суб'єктів, відповідно і освітнього простору, має віддзеркалювати принцип екологічності задля побудови таких стратегій міжсуб'єктної взаємодії, які можуть дати вигоду, бажаний результат не лише у теперішньому часі, але й у майбутньому, не виявляючи безповоротно негативних відстрочених наслідків.

У роботі обґрунтовано, що дистанційна освіта, як специфічна форма інформаційно-освітнього простору, визначає певну специфіку взаємодії між суб'єктами освітнього процесу: по-перше, опосередкованість технічними засобами, що зумовлюють відсутність об'єму у сприйнятті (ефект екрану), обов'язковість знакового опредмечування емоційності тексту; по-друге, відсутність емоційного компоненту, емоційного зв'язку, можливістю обміну особистим досвідом через міфологеми, приклади з особистісної практики, приказки тощо.

Особлива необхідність виникає саме у визначенні принципів психологічного забезпечення змісту дистанційної освіти, які не лише упорядковують діяльність суб'єктів в освітньому просторі для їх зручності, але й забезпечують екологічність взаємодії в освітньому просторі. До таких принципів ми віднесли наступні: інтерактивності, гнучкості, навчання без перешкод, активного зворотного зв'язку, динамічності, відповідності, вибору інформації, врахування індивідуальних особливостей, пріоритету діяльнісних критеріїв оцінювання, творчості.

Врахування наведених вище принципів у організації дистанційної освіти не завжди є умовою гармонійного існування суб'єктів в освітньому просторі і може нести певну загрозу їх безпеці. Якщо технічними джерелами загрози є не стільки суб'єкти освітньої взаємодії, то інформаційними і, насамперед, суб'єктними джерелами є саме суб'єкти.

Аналіз різноманітних досліджень і підходів (В. Голубєв, Г. Грачев, А. Засядько, М. Котик, Ю. Коцюк, Г. Ложкін, І. Мельник, В. Остроухов, О. Петров, А. Реан, В. Сидельников, В. Яценко та ін..) окреслює такі загрози, що порушують інформаційно-психологічну безпеку в процесі освітньої взаємодії: неетичне застосування маніпуляції свідомістю, яка може блокувати на несвідомому рівні волю людини та формувати в неї синдром залежності; зміна процесів самоідентифікації через порушення трансляції соціальних норм; зловживання свободою інформації та використання різних її джерел задля дезорієнтації в інформаційному полі; зловживання свободою совісті та світогляду задля насадження деструктивних культів; пропаганда зразків масової культури, що суперечить морально-етичним нормам; втручання в духовну й інтелектуальну діяльність людини та порушення норм власності; руйнація культурно-просвітницьких систем.

Суб'єкти освітньої взаємодії, через забезпечення інформаційно-психологічної безпеки, можуть підтримувати екологічність взаємодії в освітньому просторі. Це можливо завдяки впровадженню у освітній простір дистанційної освіти моделі психологічного забезпечення екологічної взаємодії

У **другому розділі** – *«Проектування екологічної освітньої взаємодії в системі дистанційної освіти»* – висвітлено основи проектування та моделювання освітнього простору, актуалізовано необхідність виділення у структурі освітнього простору

На основі проаналізованих підходів було визначено, що в умовах, які постійно змінюються, проектування та моделювання освітнього простору дають можливість реалізації його актуальних можливостей, а також є сприятливою умовою підвищення ефективності та екологічності такого простору. Узагальнюючи дослідження простору дистанційної освіти, базовою його складовою ми визначаємо інформаційну, відносно якої проектування набуває певних особливостей.

Актуалізовано необхідність доповнення традиційної трикомпонентної структури освітнього простору (психолого-педагогічний, навчально-предметний, методично-операційний компонент). Міжсуб'єктна взаємодія, що є необхідним елементом освітнього простору, вимагає певних взаємозрозумілих дії і здійснює впливи, що керують поведінкою суб'єктів освітнього процесу. Виходить, що освітній простір має акумулювати лише такі впливи, які відповідають природним тенденціям суб'єктивного, гармонійного розвитку та співіснування суб'єкта у взаємозв'язку із власним внутрішнім світом, суспільством, навколишнім середовищем.

Тому, актуальним було поставлене питання забезпечення екологічності освітнього простору та засобів його наповнення й забезпечення через виділення

в структурі освітнього простору екологічно-засобового компонента, як певної ієрархічної структури, наповненої скоординованими компонентами, які забезпечують характеристику кожного рівня (рис. 1)

<i>Екологічно-засобовий компонент освітнього простору</i>	
Зростання соціальності екологізованих виявів освітнього простору	<p>Суб'єктивно-екологічний досвід</p> <ul style="list-style-type: none"> – узгодженість ціннісних нормативів і настанов суб'єктів освітньої взаємодії – забезпечення особистої екологічності суб'єктів – збереження особистісної ідентичності
	<p>Особистісно-екологічна активність</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення екологічності особистісного простору суб'єктів освітньої взаємодії – створення умов психологічного комфорту суб'єктів – застосування психологічно безпечних освітніх засобів
	<p>Соціально-екологічна причетність</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення екологічності міжсуб'єктних взаємодій – оптимізація екологічного співвідношення усіх компонентів освітнього простору – забезпечення екологічності освітнього результату
	<p>Екологізована міжсуб'єктна взаємодія</p> <ul style="list-style-type: none"> – відповідність освітніх ресурсів вимогам екологічної безпеки – забезпечення відповідальності за екологічність освітньої взаємодії – створення безпечних умов існування освітнього простору

О С В І Т Н І Й П Р О С Т І Р

Рис. 1. Характеристика екологічно-засобового компонента освітнього простору

Відтак, екологізована міжсуб'єктна взаємодія відображає відповідність освітніх ресурсів вимогам екологічної безпеки. Тому вона зумовлює забезпечення відповідальності за екологічність освітньої взаємодії, створення безпечних умов існування освітнього простору. Важливим є те, що екологізовану міжсуб'єктну взаємодію можна виявити через ціннісну систему екологічності існування людини, реалізацію екологічних цінностей в освітній взаємодії та поза нею саме на суспільному рівні життя. Набуття та реалізація

реального досвіду побудови екологічної взаємодії визначає її ціннісний потенціал як здобуток освітнього простору, що виходить за його рамки.

Визначення специфічності міжсуб'єктної взаємодії обумовило необхідність пілотажного дослідження реальної проблематики психологічних основ цієї взаємодії під час організації дистанційного навчання.

За результатами дослідження до проблематики дистанційної освіти у контексті спілкування та побудови взаємодії зі студентами ДФН ми відносимо наступне. По-перше, основною проблемою є опосередкованість передачі інформації між суб'єктами освітнього процесу – викладачем та студентом. По-друге, проблема визначеності особи студента, самостійності його роботи, взагалі його цілей і прагнень. По-третє, використання сучасних технологій та середній рівень оволодіння роботи з комп'ютерною технікою не забезпечують успішність та задоволеність від організації та ходу спілкування та взаємодії зі студентами. По-четверте, розуміння спілкування досліджуваними, як безпосереднього обміну повідомленнями, не завжди відображається під час перевірки завдань, наданні певної інформації. По-п'яте, проблема роботи з інформацією в разі неможливості надання повного об'єму інформації та неможливість обмежувати студентів інформацією з сайта. По-шосте, усвідомлені досліджуваними проблеми спілкування здебільшого пов'язані з низькою інформативністю щодо зворотного зв'язку, відсутністю емоційного забарвлення, що є утрудненням у розумінні і усвідомленні того, що навчальна взаємодія була реалізована, а звідси навчальний матеріал засвоєно, практичних навичок набуто. Означення всіх цих проблемних зон, характеризує ситуацію, що склалася, як неефективну, некорисну, таку, що не дає переваг перед студентами стаціонарних форм навчання у об'ємі та якості знань та інформації. Проблема спілкування як такого, уточнення та корекції утруднює визначення ефективності та адекватності сприйняття інформації. Проте, ми зауважуємо на усвідомлені досліджуваними невід'ємності такої форми роботи зі студентами.

Зазначені проблеми та перешкоди, перш за все, розуміються нами у освітньої взаємодії, як такі, що спричиняють руйнування екосистеми освітнього простору. Збереження цілісності особистості суб'єкта освітнього простору визначено нами як умова, причина розробки забезпечення екологічності освітньої взаємодії.

Відповідно до традиційної структури освітнього простору, специфіка його екологізації нами подана як компонентна характеристика освітньої взаємодії

Зазначено, що реалізація і вдосконалення досвіду суб'єктів освітнього простору можливі лише в межах такої діяльності, і неможливі без їхньої взаємодії. Регуляція особистісної активності цих суб'єктів спрямована на засвоєння певних норм та цінностей екологічної взаємодії, реалізація якої відбувається як в освітньому просторі, так і поза ним.

У роботі наведено модель психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії, яка складається із екологічно-засобового компоненту освітнього простору, представленого системою елементів, що розкривають його сутність на змістових рівнях (суб'єктивному, особистісному, соціально-

психологічному, світоглядному), із психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії, представленого психолого-засобовим змістом, із суб'єктів освітньої взаємодії – того, що навчається, і того, що навчає (рис. 2)

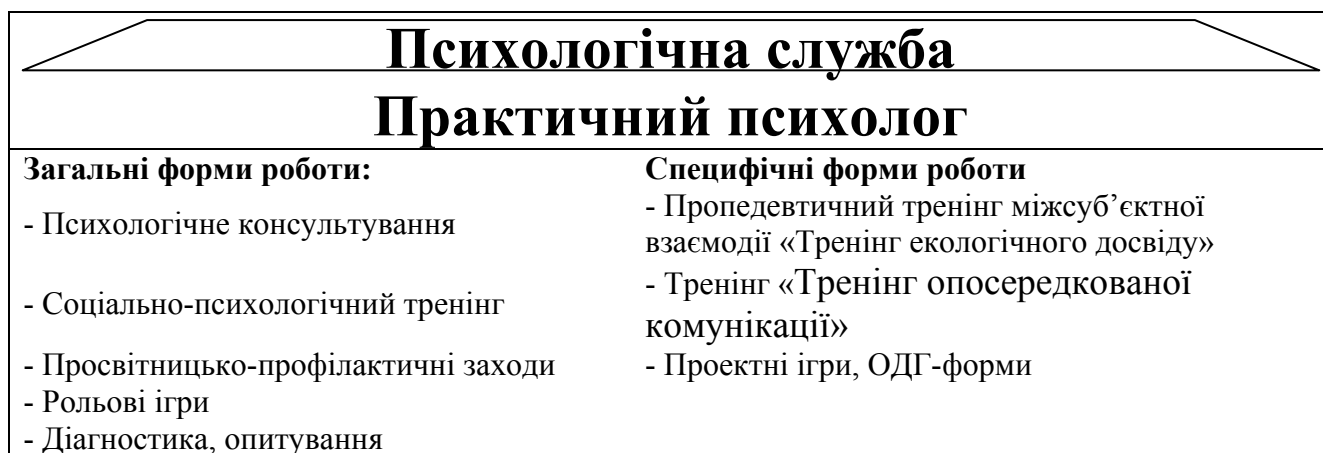
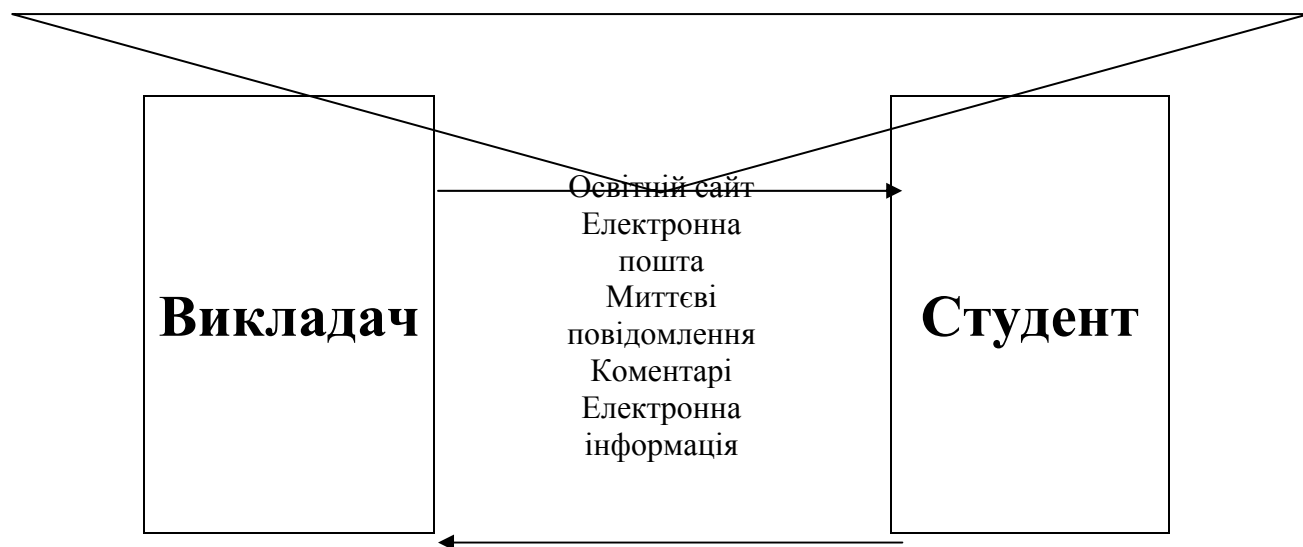


Рис. 2. Модель психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії

У третьому розділі – «Дослідження особливостей психологічного забезпечення дистанційної освіти» – подано хід, методичне забезпечення та результати експерименту з перевірки заходів, що мають забезпечувати екологічність освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти.

Дослідно-експериментальну роботу було організовано відповідно до основних вимог щодо проведення експерименту. На різних її етапах взяли участь 200 викладачів Класичного приватного університету м. Запоріжжя та Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Безпосередньо у формульованому етапі експерименту взяли участь 100 викладачів електронних дисциплін зазначених університетів.

Проведене раніше пілотажне дослідження проблематики психологічних основ міжсуб'єктної освітньої взаємодії дало підстави визначити зміст психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в процесі дистанційного навчання, а також сформулювати експериментальні та контрольні групи.

З метою встановлення первинного рівня екологічності освітньої взаємодії перед впровадженням програми психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії було здійснено констатувальний етап експерименту. Було використано опитувальники: 1) модифікація методики діагностики мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях І. Ладанова, В. Уразаєва; 2) опитувальник системи психологічної взаємодії «викладач-студент».

Отримані за результатами констатувального етапу показники дали змогу визначити однорідність рівня екологічності освітньої взаємодії у викладачів з експериментальних та контрольних груп.

Формульовальний етап експерименту відбувався в 2010-11 р.р. на основі проведеного пілотажного дослідження було розроблено та комплекс методів і передбачав проведення наступних заходів: просвітницько-психопрофілактичні заходи, тренінгові форми роботи, проектні ігри, що були спрямовані на актуалізацію, усвідомлення досліджуваними особистісно-екологічного досвіду, доповнення та впорядкування знань про екологічність та безпеку у взаємодії та діяльності; на розвиток навичок опосередкованого спілкування, його проектування в роботі з дистанційними технологіями; на проектування соціально-екологічної причетності екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти. Протягом усіх етапів здійснювалось психологічне консультування та діагностика за запитом.

За результатами контрольного діагностування рівнів екологічності освітньої взаємодії контрольних та експериментальних груп отримано дані, що свідчать про ефективність упровадження психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії у роботу з викладачами, що працюють за дистанційною формою навчання.

Порівняння коефіцієнтів екологічності освітньої взаємодії експериментальних груп до і після впровадження формульованих заходів висвітлює позитивну динаміку за допомогою вирахування t-критерію

Стюдента (оцінка відмінностей величин середніх значень двох вибірок): з 0,1 до 7,1 – (за першим опитувальником), з 0,4 до 6,2 – (за другим опитувальником), в Е-групі-1 та з 0,2 до 8,2 (за першим опитувальником), з 0,6 до 4,8 – (за другим опитувальником) в Е-групі-2, тобто з низького/середньо низького до високого рівня.

Таким чином, психологічне забезпечення екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти через роботу із суб'єктами, що навчають, - викладачами – є ефективним і відповідає вимогам сучасності до психологічного забезпечення розвитку освітнього простору.

ВИСНОВКИ

Проведений теоретичний аналіз і експериментальне дослідження психологічного забезпечення, що визначає екологічність освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти, дають нам підстави зробити наступні висновки.

1. Здійснений аналіз теоретичних основ вивчення поняття освітнього простору дав нам підстави стверджувати педагогічну направленість більшості підходів. Психологічного змісту поняття освітнього простору набуває лише за умов виділення освітньої взаємодії між суб'єктами цього простору – тими, що навчаються і тими, що навчають. Така взаємодія в аспекті змісту і організації базується на інформативно-директивній та ціннісно-нормативній основі.

Домінування інформаційного ресурсу в системі вищої освіти на сьогодні представлено у впровадженні дистанційних форм навчання в освітній процес. Психологічні принципи організації змісту простору дистанційної освіти відображають його психологічну основу: інтерактивність, гнучкість і адаптивність інформаційних ресурсів для самоорганізації суб'єктів і врахування їх індивідуальних особливостей, що навчаються, відсутність певних перешкод, активний зворотній зв'язок, відповідність потребам суб'єктів освітнього простору, вибір інформації, пріоритет діяльній оцінці результатів навчання, творчість.

2. Виявлена характеристика екологічності освітньої взаємодії зумовлена специфікою простору дистанційної освіти, в якому вона здійснюється. По-перше, опосередкованість взаємодії технічними засобами привносить зміни у процес сприйняття об'єму інформації і емоційності тексту, оскільки не завжди є можливість опредметнити емоції у передачі освітньої інформації в текстовій формі. По-друге, вже зазначена специфічність опредмечування емоційності визначає відсутність емоційного компонента, емоційного зв'язку, які є компонентами власного досвіду у інформації, що передається.

З позиції екологічності психологічне забезпечення та підтримка організації простору дистанційної освіти мають враховувати специфічні загрози його суб'єктам (інформаційні, технічні, суб'єктні) і спрямовуватись на створення умов для поінформованості суб'єктів, що навчаються, про процес навчання, доступу до ресурсів тощо, в першу чергу, через спрямованість

суб'єктів, що навчають, на побудову та здійснення освітньої взаємодії, враховуючи небезпеку дій у глобальному інформаційному просторі, які можуть впливати на індивідуально-психологічні особливості розвитку і пізнавальної активності. Інформаційно-психологічний вплив в процесі освітньої взаємодії може спричинювати дві найбільші загрози – уповільнює розвиток, руйнує цілісність особистості та негативно змінює поведінку особистості, особливості засвоєння і реалізації нею соціальних надбань.

3. Попередній аналіз організації освітнього простору дистанційної освіти з урахуванням особливостей міжсуб'єктної взаємодії у ньому актуалізував розробку та обґрунтування моделі психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії. Ґрунтуючись на попередніх теоретичних розробках, традиційну трикомпонентну структуру освітнього простору (психолого-педагогічний, навчально-предметний, методично-операційний компонент) доповнено екологічно-засобовим компонентом, зміст якого відображає зростання соціальності екологізованих впливів освітнього простору. Екологічно-засобовий компонент включає в себе такі елементи: суб'єктивно-екологічний досвід, особистісно-екологічну активність, соціально-екологічну причетність, екологізовану міжсуб'єктну взаємодію. Для обґрунтування моделі емпірично виявлено проблематику психологічних основ міжсуб'єктної взаємодії саме у просторі дистанційної освіти з позиції викладачів як суб'єктів, що саме забезпечують цей процес. Проблематику дистанційної освіти у контексті взаємодії зі студентами за результатами дослідження окреслено: 1) у середньому рівні оволодіння роботи з комп'ютерною технікою, що не забезпечує успішність та задоволеність від організації та ходу спілкування та взаємодії зі студентами; 2) у розумінні спілкування як безпосереднього обміну повідомленнями, не завжди відображається під час перевірки завдань, наданні певної інформації; 3) в низькій інформативності щодо зворотного зв'язку, відсутністю емоційного забарвлення, що є утрудненням у розумінні і усвідомленні ефективності реалізації навчальної взаємодії, 4) в опосередкованості передачі інформації між суб'єктами освітнього процесу – викладачем та студентом; 5) у визначеності особи студента, самостійності його роботи, взагалі його цілей і прагнень; 6) проблема роботи з інформацією в разі неможливості надання повного її об'єму та неможливість обмежувати студентів інформацією з сайту. Так, проблемні особливості перешкоджають реалізації позитивних цілей викладачів в організації простору освітньої взаємодії, що спричинює руйнування екосистеми освітнього простору.

Побудована за результатами теоретичного та практичного досліджень модель відображає психологічне забезпечення екологічності освітньої взаємодії як таке, що спрямоване на кожній елемент екологічно-засобового компоненту освітнього простору, який розкриває його сутність на змістових рівнях (суб'єктивному, особистісному, соціально-психологічному, світоглядному). Реалізація психолого-засобового змісту психологічного забезпечення можлива через екологізацію характеру освітньої взаємодії з боку суб'єкта, що навчає – викладача.

Психологічне забезпечення екологічності освітньої взаємодії спрямоване на відстеження характеру екологічності освітньої взаємодії з позиції викладача; актуалізацію та активізацію його екологічного досвіду, застосування екологічно безпечних комунікативних навичок, проектування освітнього простору дистанційної освіти та реалізацію екологічної освітньої взаємодії в ньому зі студентами дистанційної форми навчання.

4. Виявлена значущість ролі викладача як суб'єкта що навчає, проектує освітній простір, організовує взаємодію в ньому. Актуальність питання інформаційно-психологічної безпеки в освітньому середовищі визначає необхідність побудови екологічності освітньої взаємодії між її суб'єктами. Так, викладач забезпечує студентів необхідними знаннями щодо обробки інформації з максимальним урахуванням загроз, що можуть зосереджуватись у ній. Це визначається вимогами до специфічних навичок суб'єкта, що навчає, у роботі з величезними масивами інформації, у включенні до міжсуб'єктної освітньої взаємодії, опосередкованої комп'ютерною технікою.

Визначення викладача, як носія комунікативних компетенцій, зумовлює посилення вимог щодо забезпечення екологічності освітньої взаємодії через застосування психологічних засобів у оптимізації організаційно-проектувальних та навичок аналізу інформаційно-змістових характеристик освітньої взаємодії

5. Аналіз результатів експериментальної перевірки впровадження психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії підтвердили його ефективність. Значна різниця показників характеру екологічності освітньої взаємодії експериментальних та контрольних груп на констатувальному та експериментальному етапі свідчить про ефективність і доцільність подальшого впровадження розроблених заходів психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії .

Теоретично обґрунтовану та експериментально перевірену модель психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти впроваджено у реалізації програми психологічного забезпечення, що спрямована на роботу з викладачами, що забезпечують процес дистанційного навчання у вищому навчальному закладі, тренінгів, проектних ігор, індивідуального консультування.

Отже, вирішення завдань дисертаційного дослідження визначило досягнення мети - науково обґрунтовано технологію психологічного забезпечення екологічної взаємодії в умовах дистанційної освіти.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти. Подальша перспектива розробки окресленої теми полягає у необхідності визначення та розробки психологічного забезпечення освітньої взаємодії, спрямованого на студентів дистанційної форми навчання; впровадження технології психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії у процес професійної підготовки та підвищення кваліфікації майбутніх викладачів на етапі навчання у магістратурі; розробки психологічного забезпечення організації простору дистанційної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті у наукових фахових виданнях,
затверджених ВАК України:*

1. Застело А.О. Теоретико-методичні засади вивчення психології рефлексії / А.О. Застело // *Актуальні проблеми сучасної психології*. – Дніпропетровськ : «Інновація», 2009. – Вип. 2. – С. 178-187.

2. Застело А.О. Інформаційно-психологічна безпека дистанційної освітньої взаємодії / А.О. Застело // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової*. – Т. 2. – Вип. 7 – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2011. – С. 143-147.

3. Застело А.О. Психолого-педагогічні особливості проектування освітнього простору особистості / А.О. Застело // *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України : збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки*. - Том 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 31. - К. : Вид-во «А.С.К.», 2011. – С. 165-170.

4. Застело А.О. Екологічність освітньої взаємодії / А.О. Застело // *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України : збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки*. - Том 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 32. - К. : Вид-во «А.С.К.», 2011. – С. 364-368.

5. Застело А.О. До проблеми психологічної безпеки особистості / А.О. Застело // *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України : збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка*. - Том 10 : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 19. - Київ–Ніжин, 2011. – С. 166-173.

6. Застело А.О. Психологічні основи організації інформаційно-освітнього середовища дистанційної освіти / А.О. Застело // *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. – Харків : ХНПУ, 2012. – Вип. 42. Частина II. – С. 19-29

Тези і матеріали конференції:

7. Застело А.О. Розвиток рефлексії студентів у системі вищої професійної освіти / А.О. Застело // *Наука і вища освіта: Тези доповідей учасників XVI Міжнар.наук.конф.студентів і молодих учених, м. Запоріжжя, 9-10 квітня 2009 р.: У 4 т. / Класичний приватний університет*. – Запоріжжя: КПУ, 2009. – Т. 3 – С.140.

8. Застело А.О. Професійна рефлексія: актуальність дослідження / А.О. Застело // *Вектори психології – 2010. Матеріали міжнародної молодіжної*

науково-практичної конференції (12-13 квітня 2010 р., м. Харків, Україна). – Харків : ООО «Ріф», 2010. – С. 177-178

9. Застело А.О. Рефлексивні методи розвитку особистості студента / А.О. Застело // Сучасна психологія: актуальні проблеми і тенденції розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (28 січня 2011 р.) / за ред. В.Й. Бочелюка. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – С. 64-66

10. Застело А.О. Інформаційно-психологічний вплив в просторі дистанційної освіти / А.О. Застело // Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління в Україні : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 листопада 2011 р.) / за ред. О.Г. Мордвінова. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – С.54-55.

АНОТАЦІЯ

Застело А.О. Психологічне забезпечення екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2012.

У дисертації досліджено проблему екологічності освітньої взаємодії. Визначено особливості освітнього простору в системі дистанційної освіти. Розкрито специфіку екологічності освітньої взаємодії в просторі дистанційної освіти. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено технологію психологічного забезпечення екологічності освітнього простору дистанційної освіти.

Ключові слова: освітній простір, простір дистанційної освіти, інформаційно-освітнє середовище, освітня взаємодія, екологічність освітньої взаємодії, психологічна безпека.

АННОТАЦИЯ

Застело А.А. Психологическое обеспечение экологичности образовательного взаимодействия в пространстве дистанционного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Классический приватный университет. – Запорожье, 2012.

Диссертация посвящена исследованию проблемы образовательного взаимодействия в пространстве дистанционного образования. На основе анализа понятий «образовательное пространство», «образовательная среда», «информационно-образовательное пространство» под образовательным пространством понимается реально существующий пространственный континуум функционирования межличностных отношений в сфере содержания и организации образовательного взаимодействия, которое базируется на

информационно-директивной и ценностно-нормативной основе. То есть, с одной стороны, он охватывает уровень педагогических взаимодействий относительно содержания и организации образования, а с другой стороны, психологическое взаимодействие на социально-психологическом уровне является собственно общением (в трёх аспектах – коммуникативном, интерактивном, перцептивном), ценностным компонентом и социальным опытом человека.

В работе представлена уровневая система экологично-средственного компонента, дополняющего традиционную трёхкомпонентную структуру образовательного пространства (психолого-педагогический, учебно-предметный, методически-операционный): на субъективном уровне – субъективно-экологический опыт, на личностном уровне – личностно-экологическая активность, на социально-психологическом уровне – социально-экологическая причастность, на мировоззренческом уровне – экологизированное межсубъектное взаимодействие.

Субъективно-экологический опыт может быть описан как характеристика согласованности ценностных нормативов и установок субъектов образовательного взаимодействия. Он является основой обеспечения личной экологичности субъектов образовательного взаимодействия, сохранения личной идентичности.

Личностно-экологическая активность задается через обеспечение экологичности личностного пространства субъектов образовательного взаимодействия. Она направлена на создание условий психологического комфорта всех субъектов, задействованных в образовательном процессе, и требует применения психологически безопасных образовательных средств.

Социально-экологическая причастность раскрывается путем определения уровня обеспечения экологичности межсубъектных взаимодействий субъектов образовательного пространства. Она основывается на оптимизации экологического соотношения всех компонентов этого пространства, а так же основным своим заданием определяет обеспечение экологичности образовательного результата.

Экологизированное межсубъектное взаимодействие отражает соответствие образовательных ресурсов требованиям экологической безопасности. Оно обуславливает обеспечение ответственности за экологичность образовательного взаимодействия, создание безопасных условий существования образовательного пространства.

Основываясь на анализе научных разработок в сфере экологичности, образовательного взаимодействия в образовательном пространстве, в диссертации разработана модель психологического обеспечения экологичности образовательного взаимодействия в пространстве дистанционного образования.

В работе описан ход эксперимента по реализации модели модели психологического обеспечения экологичности образовательного взаимодействия в пространстве дистанционного образования. Анализ результатов экспериментального исследования подтвердил эффективность модели в обеспечении экологичности образовательного взаимодействия.

Значительная разница показателей характера экологичности образовательного взаимодействия у экспериментальных и контрольных групп на констатирующем и экспериментальном этапе свидетельствует об эффективности и целесообразности последующего внедрения разработанных мероприятий психологического обеспечения экологичности образовательного взаимодействия

Теоретически обоснованная и экспериментально проверенная технология психологического обеспечения экологичности образовательного взаимодействия в пространстве дистанционного образования внедрена в процесс повышения квалификации преподавателей высших учебных заведений.

Ключевые слова: образовательное пространство, пространство дистанционного образования, информационно-образовательная среда, образовательное взаимодействие, экологичность образовательного взаимодействия, психологическая безопасность.

ANNOTATION

Zastelo A.O. Psychological providing of ecofriendliness educational co-operation in space of virtual education. - Manuscript.

Dissertation for getting of a scientific degree of candidate of psychological sciences, speciality 19.00.07 - Pedagogical and age psychology. - Classic private university. - Zaporizhzhya, 2012.

In dissertation it is examined investigational problem of ecofriendliness educational co-operation. The features of educational space are determined in the system of virtual education. The specific of ecofriendliness educational co-operation is exposed in space of virtual education. Technology of the psychological providing of ecofriendliness educational space virtual education is prouved in theory and experimentally tested.

Keywords: educational space, space of virtual education, information educational environment, educational co-operation, ecofriendliness educational co-operation, pscychological security.